

РЕЗЕРВИ НА МОЖЛИВІ ВТРАТИ ПО ПОЗИЧКАХ У БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджуються сучасні проблеми використання банківськими установами резервів по кредитним операціям. Висвітлена специфіка та особливості формування резервів як у міжнародній практиці банківської справи, так і у кредитній діяльності вітчизняних банків. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення сучасного механізму формування резервів по кредитним операціям.

Ключові слова: банківські резерви, кредитні операції, ліквідність банків, класифікація активів.

В статье исследуются современные проблемы использования банковскими учреждениями резервов по кредитным операциям. Освещена специфика и особенности формирования резервов как в международной практике банковского дела, так и в кредитной деятельности отечественных банков. Разработаны рекомендации по усовершенствованию современного механизма формирования резервов по кредитным операциям.

Ключевые слова: банковские резервы, кредитные операции, ликвидность банков, классификация активов.

The article describes modern problems in using of provisions on credit operations in banking. A specific and features of forming of provisions in international practice and domestic banks are compared. Recommendations for the improvement of modern mechanism of forming of provisions on credit operations are developed.

Key words: bank reserves, credit operations, bank liquidity, classification of assets.

Постановка проблеми. Важливим та актуальним для України є питання вдосконалення організаційно-економічних і правових засад ефективної кредитної діяльності вітчизняних банків. Спроможність останніх задовольняти суспільні потреби у позичкових коштах сприяє розвитку економіки країни. Від рівня ефективної кредитної діяльності банків значною мірою залежить стабільність банківської системи, фінансового ринку.

За сучасних умов знецінення національної валюти, інфляційних коливань, негативного впливу світової фінансової кризи на банківський сектор України підвищується ризиковість функціонування банків, а особливо їхньої кредитної діяльності.

Кредитні ризики, внаслідок пріоритетності та високої дохідності кредитних операцій, є визначальними як у діяльності зарубіжних ринково-кредитних установ, так і вітчизняних банків. Події на світовому ринку банківських послуг, особливо іпотечних позичок, свідчать,

що негативна дія факторів кредитних ризиків завдає банкам значних втрат і є однією з найважливіших причин банкрутства банків та інших фінансових посередників.

За таких умов зростають вимоги до якості кредитної діяльності сучасних банків. Зокрема, виникає необхідність вдосконалення методів оцінки кредитних ризиків та механізмів їх регулювання. Здійснення всіх можливих заходів щодо попередження кредитних ризиків не означає, що є повна гарантія уникнення втрат. Коли вони все ж таки виникають, постає проблема їх відшкодування. Вирішальне значення в її розв'язанні мають процеси формування та використання резервів на можливі втрати по кредитним операціям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретично-методологічних основ банківського кредитування та сучасного механізму формування резервів по кредитних операціям

присвячено науковій праці таких вітчизняних науковців як М. Білик, В. Вітлінський, О. Вовчак, О. Заруба, А. Мороз, Л. Примостка та інші. Проблеми захисту банку від кредитних ризиків також досліджували іноземні науковці, головними з них є Дж. Стігліц, П. Роуз, Дж. Сінкі, О. Лаврушин, Л. Симановський та інші.

Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних і зарубіжних економістів, здійсненим у галузі кредитних ризиків, і, зокрема у напрямку використання такого інструменту як формування резервів, слід зауважити, що до цього часу багато проблемних питань не знайшли свого вирішення. У вітчизняних методологічних та методичних розробках відсутні праці, в яких би комплексно розв'язувались сучасні складні проблеми використання внутрішніх інструментів страхування кредитних операцій – резервування.

Формування резервів потребує акумуляції певної частини ресурсів банку на спеціальних рахунках, наприклад, під нестандартну заборгованість – на контрактивних, з метою їх використання для компенсації втрат від неякісних банківських позичок. У зв'язку з тим, що процеси резервування безпосередньо пов'язані з формуванням банківських витрат і, отже, з питаннями оподаткування прибутку, сам механізм створення резервів має бути строго регламентованим, оскільки є піднаглядним державним податковим органам та Національному банку України [1, с. 209]. Вказана А. Ковальовим особливість податкового підходу до резервування можливих кредитних втрат потребує адекватного аналізу оцінки і політики щодо визначення якості кредитного портфелю.

Розглядаючи проблеми резервування, О. Лаврушин пропонує такі складові кредитного менеджменту: аналіз встановленого банком рівня втрат, адекватність та достатність фактично сформованих резервів під можливі втрати по позичкам, якість кредитних інструкцій, методик і процедур, попередній досвід по збиткам; зріст обсягу кредитного портфелю; повернення кредитів та практику їх стягнення; аналіз роботи зі збитковими активами [2, с. 77]. На нашу думку, перелічені складові дійсно визначають основні напрямки управління процесами резервування, але автором не приділяється достатня увага етапу відшкодування кредитного ризику. Зауважимо, що зміст механізмів та структура джерел відшкодування не має однозначного обґрунтування і в кожному банку вони формуються з огляду на його фінансовий стан та відповідну стратегію.

Деякі автори необґрунтовано обмежують значення банківських резервів, вважаючи, що «... необхідність резервів з погляду банків визначається тим, що вони забезпечують задоволення потреби вкладників і клієнтів у ліквідних засобах... Гарантуючи повернення готівкових коштів, банківські резерви підвищують конкурентноздатність окремого банку...» [3, с. 103].

На наш погляд, однією з основних функцій банківських резервів є забезпечення ліквідності банку у випадку, коли він зазнає втрат внаслідок проведення ризикових операцій.

Таким чином, аналіз останніх публікацій у науково-економічних виданнях підтверджує, що в сучасних умовах кредитної діяльності банків бракує ґрунтовних комплексних досліджень щодо процесів формування та використання резервів на відшкодування збитків по кредитним операціям.

Ціль статті, з огляду на вказане, постає у систематизації результатів формування резервів по кредитним операціям міжнародними та вітчизняними банками й визначенні особливостей цих процесів у діяльності банківських установ України. У рамках поставленої мети проводитиметься критичний аналіз публікацій науковців із проблематики дослідження; визначатиметься сутність та специфіка сучасного механізму формування резервів на можливі втрати по кредитних операціях; розроблятимуться рекомендації щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. У сучасній банківській практиці важливу роль у кредитному ризик-менеджменті відіграє такий метод управлінського впливу на кредитні ризики як резервування. Використання терміна «резерви» (provisions) відносно відшкодування втрат по кредитних операціях є дещо, на нашу думку, неадекватним, тому що він невірно розкриває економічне значення створення резервів. Насправді, в банку резерв як запас вартості фактично не створюється. Навпаки, резерв свідчить про визнання банком можливих втрат по проблемних позичках.

З позицій сучасної методики бухгалтерського обліку – Міжнародні стандарти фінансової звітності 39 «Фінансові інструменти; визнання й оцінка» позички повинні бути визнані неякісними (поганими, проблемними, знеціненими) і необхідні резерви повинні бути створені, якщо є підстави припускати, що банк не зможе вчасно одержати належні йому платежі (суму основного боргу й/або процентні платежі) відповідно до умов кредитного договору. Таким чином, формування резервів на можливі втрати являє собою метод, який використовується банками, щоб визнати зниження реальної вартості виданих позичок.

З 2000 року діє Постанова НБУ № 279 «Про порядок формування та використання резервів під кредитні операції». Це положення значно вдосконалює попередні нормативні акти та більш чітко розподіляє кредитні операції за рівнем ризику [5]. Зміни та доповнення до Постанови щодо рівня резервування під стандартні кредити, умов пролонгації кредитів, врахування строків погашення кредитів за окремими операціями дозволяє банкам здійснювати на практиці більш гнучкий підхід до формування та використання резервів банками.

Про розвиток та обсяги створених резервів по кредитних операціях банками України за 2004-2008 роки свідчать дані рис. 1:

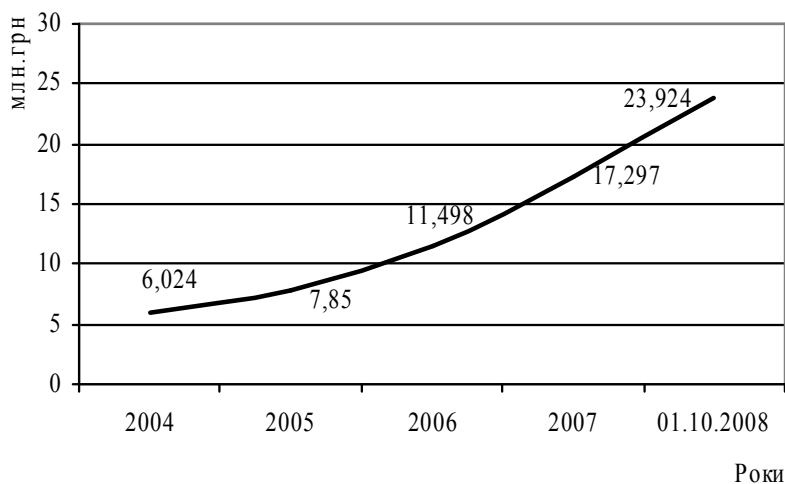

Рис. 1. Динаміка сформованих резервів по кредитних операціях банківської системи України

Як видно з рис. 1, обсяги резервів по кредитних операціях банків збільшуються. Це пов'язано, насамперед, зі зростанням обсягів кредитних вкладень банків у різні галузі. Так, якщо за аналізований період позички банків збільшилися в 4,9 раз, то обсяг резервів зріс у 2,9 раз. Поступово змінюється структура резервів: якщо з 1996 до 1998 року основні суми створених резервів були спрямовані на покриття безнадійних позичок, виданих суб'єктам господарювання, то з 1999 року зростає питома вага резервів, використовуваних на погашення безнадійної заборгованості по споживчим позичкам, виданим населенню.

Необхідно відзначити, що кожний банк має свої вимоги до рівня ризику, які залежать від норм НБУ, кон'юнктури ринку, стратегії кредитування банку (агресивна, обережна). Банк може послабити вимоги до ризику (наприклад, якщо не вдається забезпечити достатню норму прибутку) або, навпаки, підвищити їх. Сьогодні ми спостерігаємо підвищення вимог банків до умов видачі споживчих й іпотечних позичок, що, відповідно, відбивається на процесах формування резервів, їх обсязі й структурі.

Резервування може ефективно здійснюватися після проведення класифікації кредитного портфеля по ступеню ризику й визначення категорії кредитної операції. Необхідно відзначити, що видання Базельським комітетом із банківського нагляду протягом декількох останніх років ряду документів не сприяло розв'язанню проблем уніфікації підходів до резервування можливих втрат по кредитних операціях. У результаті кожна країна вирішує питання, пов'язані із класифікацією активів і резервуванням можливих збитків на основі сформованої національної системи регулювання, методичних представлень про переваги регулятора, особливостях обліку, банківського, цивільного й податкового законодавства.

Різноманітність використовуваних у різних країнах методик класифікації активів і створення резервів представляється досить серйозною проблемою. В аналітичній доповіді Всесвітнього банку

відзначається, що існують недоліки визначень, що використовуються у міжнародній практиці. Наприклад, поняття «спеціальні резерви» і «загальні резерви» присутні в розробках і нормах багатьох національних регуляторів, але їх визначення й характер використання різні в банківських національних системах. Існуюче визначення загальних і спеціальних резервів базується на зовнішній ознаці: відмінність проводиться між індивідуальною позичкою та групою позичок.

Слід відмітити, що відсутність уніфікованого підходу до видів і джерел резервів по кредитним операціям відбилася й на результатах кредитної діяльності банків України. Так, до кінця 1998 року вітчизняні банки формували загальний і спеціальний резерв, а з 16 грудня 1998 року рішенням Правління НБУ № 520 вводиться поняття резервів під існуючу нестандартну заборгованість. Резерв під стандартну заборгованість перестав враховуватися в якості складової капіталу, що вплинуло на зменшення можливостей банку неадекватно завищувати якість кредитного портфеля з метою збільшення обсягів капіталу для вирішення проблем капіталізації.

Як відомо, розроблені нові рекомендації Базельського комітету з нагляду за банківською діяльністю (Базель-II) пропонують більші можливості для прийняття до уваги інструментів, що знижують кредитні ризики, а також більшу самостійність у визначенні системи оцінки ризику дефолта позичальників [7, с. 61].

Банки будуть розробляти внутрішні моделі управління кредитним ризиком, а віднесення позичок до тієї або іншої групи ризику повинне ґрунтуватися на внутрішній системі оцінки ризику. При використанні поглибленої методики в рамках даного підходу банки зможуть брати до уваги будь-яке забезпечення та установлювати власні фактори ризику втрат. Однак для цього вони повинні переконати регулюючі органи в адекватності внутрішніх систем контролю й оцінки ризиків.

Таким чином, Базель-II, за задумом його творців, повинен підштовхнути банки до розвитку

внутрішніх методик і систем управління ризиком. Стимулом повинна служити можливість формування меншого розміру резервного капіталу при аналогічному обсязі операцій і структурі ризику за умови впровадження ефективного використання внутрішніх систем оцінки та керування кредитними ризиками.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати проведеного дослідження можна зробити такі висновки та пропозиції:

- сучасні проблеми погіршення якості кредитних портфелів вітчизняних банків потребують нових підходів та методик до визначення реального кредитного ризику та створення адекватних обсягів резервів по кредитним операціям;
- впровадженню вимог Базеля-II в банківську систему України перешкоджає відсутність достатньої практики оцінки ризиків на основі математичних методів, а також відсутність

досвіду використання внутрішніх моделей оцінки кредитних ризиків.

- Щоб забезпечити адекватний розмір резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків до чинної методики НБУ пропонується внести такі зміни:
 - розширити кількість категорій позик;
 - конкретизувати процедуру визначення кредитного рейтингу позичальника, тому що в положенні перелічено велику кількість фінансових індикаторів, а, на нашу думку, необхідно визначити діапазони значень для окремих фінансових показників;
- встановити максимальний рівень врахування забезпечення не тільки щодо відшкодування до вартості забезпечення, але і по відношенню до обсягу позик; крім того, необхідно враховувати вплив такого фактора, як ліквідність застави, тобто визначення можливої його юридичної та операційної примусової реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалёв А.П. Кредитный риск-менеджмент. Монография. – К.: Сузір'я, 2007. – 406 с.
2. Банковские риски: учебное пособие / Кол. авторов: под ред. д-ра экон. наук, проф. О.И. Лаврушина и д-ра экон. наук, проф. Н.И. Валенцевой. – М.: КНОРУС, 2007. – 232 с.
3. Управління банківськими ризиками: навч. посіб. / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчева та ін. / За заг. ред. д-ра экон. наук, проф. Л.О. Примостки. – К.: КНЕУ, 2007. – 600 с.
4. <http://www.gaap.ru/>.
5. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: затв. Постановою Правління НБУ від 06.07.2000 р. № 279.
6. <http://www.bank.gov.ua/>.
7. Базель-II: документи и комментарии. – М.: ГП Облиздат, 2007. – 496 с.

Рецензенти: Семенов В.Ф., д.е.н., професор;
Пантелеев В.Д., д.е.н., професор.

© Хімчук Г.О., 2008

Надійшла до редакції 25.11.2008 р.